

DOS TESTIMONIS MÉS DEL *BREUIARIUM APOSTOLORUM*

per JESÚS ALTURO I PERUCHO

RESUM

Identificació de dos nous testimonis manuscrits del *Breuiarium apostolorum*: l'un de final del segle IX i originari probablement de Septimània, i l'altre d'entorn de l'any 1180 i copiat possiblement en algun centre eclesiàstic de la regió de Meaux, per bé que procedent del monestir de Santa Maria de Ripoll o del de Sant Salvador de Breda.

Paraules clau: *Breuiarium apostolorum*, Arxiu de la Catedral de Barcelona ms. 120, Septimània, segle IX, Biblioteca de Catalunya ms. 1845, Meaux, any 1180, monestirs de Ripoll i Breda.

ABSTRACT

Identification of two new manuscripts witnesses to the *Breuiarium apostolorum*: one dates from the end of the ninth century and probably originated in Septimania, and the other around the year 1180 and possibly copied by some ecclesiastical center of Meaux region, although it is coming from the monastery of Santa Maria de Ripoll or from Sant Salvador de Breda.

Keywords: *Breuiarium apostolorum*, Arxiu de la Catedral de Barcelona ms. 120, Septimania, 9th century, Biblioteca de Catalunya ms. 1845, Meaux, year 1180, monasteries of Ripoll and Breda.

El *Breviarium apostolorum* és, conjuntament amb el *De ortu et obitu patrum* de sant Isidor i el *De ortu et obitu patriarcharum et apostolorum* del Pseudo-Isidor, l'opuscle més estès de les diverses i brevíssimes biografies de profetes, apòstols i deixebles de Crist que van circular per l'Occident llatí.¹ D'ençà de la ja més que centenària obra de T. Schermann, *Prophetarum vitae fabulosae, indices apostolorum discipulorumque domini Dorotheo, Epiphanio, Hippolyto aliisque vindicata*,² s'han anat recollint nous testimonis sobre la seva difusió manuscrita i se n'han fet diverses edicions. De la tradició manuscrita, se n'ha ocupat B. Lambert,³ i més particularment B. de Gaiffier,⁴ puntualment completat per G. Philippart⁵ i per J. McCulloh.⁶ I, en aquest punt, cal aplaudir la iniciativa de Gaiffier d'indicar sempre la temàtica dels textos principals dels manuscrits que han transmès, addicionades, aquestes breus biografies, els quals solen ésser martirologis, sacramentaris, llegenders o homiliaris. El primer text que, en concret, va acompanyar el *Breviarium apostolorum*, precedint-lo a manera d'introducció, fou el martirologi dit gallicà.

Del *Breviarium apostolorum* hom coneix actualment un total de quaranta-dos manuscrits, amb una cronologia que va des de la primera meitat del segle VIII fins al XV; això sense tenir en compte que el seu contingut també circulà incorporat en altres textos, com el *De ortu et obitu patrum*.⁷

1. F. DOLBEAU, *Prophètes, apôtres et disciples dans les traditions chrétiennes d'Occident: Vies brèves et listes en latin*, Bruxelles, Société des Bollandistes, 2012, p. vi. Per a les biografies, també breus, però de personatges menors que apareixen a la Bíblia, vegeu Ph. LEFEBVRE, *Brèves rencontres: vies minuscules de la Bible*, Les Éditions du Cerf, 2015.
2. Publicada a Leipzig el 1907.
3. B. LAMBERT, *Bibliotheca Hieronymiana manuscripta: La tradition manuscrite des oeuvres de saint Jérôme*, Steenbrugge, Abatia S. Petri, 1970, III B, p. 403-405.
4. B. de GAIFFIER «Le *Breviarium Apostolorum* (BHL, 652). Tradition manuscrite et oeuvres apparentées», *Analecta Bollandiana*, vol. LXXXI (1963), p. 89-116; B. de GAIFFIER, «Les manuscrits du *Breviarium Apostolorum*. Nouveaux témoins», a *Corona gratiarum: Miscellanea patristica Eligio Dekkers oblata*, t. I, Bruges, Saint-Pietersn, 1975, p. 237-241. Gaiffier arribà a identificar en aquestes dues aportacions un total de trenta-set testimonis distribuïts així cronològicament: cinc del segle VIII, tres dels segles VIII-IX, sis del segle IX, un dels segles IX-X, quatre del segle X, cinc del segle XI, set del segle XII, quatre del segle XIII, un dels segles XIV-XV, un del segle XV.
5. Es tracta d'un manuscrit de Stuttgart de vers els anys 1476-1478. Vegeu *Analecta Bollandiana*, 94 vol. XCIV (1976), p. 175.
6. J. MCCULLOH, «Did Cynewulf use a martyrology? Reconsidering the sources of the Fates of the Apostles», *Anglo-Saxon England*, núm. 29 (2000), p. 67-83, on hom referencia quatre manuscrits més; vegeu n. 33, p. 74.
7. Com encertadament assenyala J. CARRACEDO, «*Breviarium Apostolorum* (BHL 652): una edició», *Compostellanum*, núm. 50 (2005), p. 503-520, que també s'ocupa d'altres

De testimonis catalans o simplement conservats en biblioteques de Catalunya s'havien identificat fins ara el ms. 22 de Sant Cugat del Vallès, a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), del segle XI; el ms. 228 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, d'igual centúria, i el ms. 574 de la mateixa biblioteca i dels segles XIV-XV.

Pel que fa a la darrera edició de què tinc coneixement, és la deguda a J. Carracedo,⁸ amb complements també per part de F. Dolbeau,⁹ possiblement, l'un i l'altre, els millors coneixedors actuals d'aquesta mena de literatura.

Malgrat que, per la seva brevetat, aquests textos no solien tenir una difusió pròpia i individual, sinó simplement complementària, acompanyant sovint com a mer additament altres escrits de més llargària i importància, no deixaren de circular força, ni que sigui de vegades en les pàgines secundàries dels folis de guarda i entre els textos circumstancials que sovint s'hi amaguen. Possiblement aquesta característica els ha fet passar força desapercibuts i és el que dóna a creure que nous testimonis de llur difusió puguin anar augmentant en el futur, si els investigadors paren atenció també en aquests textos subordinats.¹⁰

De fet, malgrat tractar-se d'escrits d'alguna manera secundaris, havien de tenir l'atractiu i fins i tot l'encant per als seus llegidors de l'edat mitjana de permetre'ls de conèixer les dades més essencials sobre personatges tan captivadors de l'Antic Testament com els profetes i tan propers a Jesús de Natzaret com els seus primers seguidors, nucli inicial de la comunitat cristiana. I si bé és cert, com el mateix Dolbeau explica, que la manca de funció litúrgica féu que aquestes llistes de noms bíblics basés el seu èxit en un «désir général de remonter aux origines du christianisme et de sacraliser l'espace, à une époque où se développait aussi la pratique des pèlerinages»,¹¹ no hem d'oblidar que aquests textos circularen sovint al costat de llibres litúrgics, com ja hem vist.¹²

testimonis de la tradició indirecta, com l'esmentat *De ortu et obitu patriarcharum*, o en Raban Maure i Orderic Vidal.

8. J. CARRACEDO, «*Breviarium Apostolorum...*».

9. Vegeu la n. 1.

10. Sobre la importància cultural dels fragments de còdexs i dels textos menors i breus, em permeto de remetre als meus *Studia in codicum fragmenta*, Universitat Autònoma de Barcelona, 1999, i, més recentment, a J. ALTURO, «Les études sur les fragments de manuscrits en Espagne. Bilan et considérations diverses», *Revista de História da Sociedade e da Cultura*, núm. 12 (2012), p. 79-112.

11. F. DOLBEAU, *Prophètes...* p. 171.

12. El mateix Dolbeau explica que «ils furent introduits graduellement, de Bède à Usuard,

Totes aquestes notícies biogràfiques tenien la mateixa estructura: de cada personatge hom deia el nom, sobrenom, origen, regions que va evangelitzar, indret i circumstàncies del seu martiri i lloc de sepultura.¹³ D'alguna manera, aquests punts ja queden recollits en el títol que presenta un dels seus manuscrits més antics, el Bern, Burgerbibliothek, 289, del segle VIII: *Breuiarium apostolorum ex nomine uel locis ubi praedicauerunt, orti uel obiti sunt*.

D'altra banda, pel que fa a l'origen d'aquests textos, cal situar-lo a l'Orient, cap a la fi del segle IV, «chez des ecclésiastiques soucieux de préséance et qui gommaient le rôle des femmes dans la diffusion de l'évangile».¹⁴ I ja en Paulí de Nola hom troba indicis que aquestes llistes biogràfiques circulaven en el seu temps. Però, en el cas més concret de l'anònim opuscle *Breuiarium apostolorum*, hom només pot afirmar que és anterior a l'any 636, data aproximada de la composició del *De ortu et patrum* isidorià en què cal veure la seva influència,¹⁵ per bé que hom pensa en un compilador de la segona meitat del segle VI i originari del sud de la Gàl·lia.¹⁶

dans les martyrologes historiques, d'où certains noms passèrent dans les calendriers»; vegeu F. DOLBEAU, *Prophètes...* p. XIII. I, d'altra banda, aquestes llistes «furent parfois annexées à des bibles ou des martyrologes, mais sans être insérées à l'intérieur d'un text destiné, au sens strict, à la lecture en assemblée»; *ibidem*, p. XIV.

13. Justament aquestes característiques expliquen, en bona part, el fet que les notícies que contenen aquests opuscles hagin despertat l'atenció d'alguns estudiosos. Aquest és el cas, per exemple, de sant Jaume, patró d'Espanya, per considerar que vingué a evangelitzar la península Ibèrica («Hic Spaniae et occidentalia loca praedicatur»). Sobre la relació entre el *Breuiarium apostolorum* i Santiago vegeu, a tall de mostra, J. CARRACEDO, «El *Breuiarium apostolorum* y la historia de Santiago el Mayor en Hispania», *Compostellanum*, núm. 43 (1998), p. 569-587.
14. Vegeu F. DOLBEAU, *Prophètes...* p. 178.
15. J. CARRACEDO, «Los apócrifos en la biblioteca de Isidoro de Sevilla. El testimonio del tratado *De ortu et obitu Patrum*», *Euphrosyne*, núm. 22 (1994), p. 147-169.
16. «Y no olvidemos —afegeix CARRACEDO, «*Breuiarium apostolorum...*», p. 505— que en los ambientes culturales del sur de las Galias se manifiesta durante ese siglo VI un especial interés por todo lo relacionado con los apóstoles, que se concreta en una abundante e importante producción literaria; me refiero a las versiones de algunas *Passiones* [...] o a la colección de historias apostólicas conocidas como *Virtutes Apostolorum*». Penso que fins i tot abonaria aquesta opinió el possible model per a la *Notitia apostolorum et martyrum* del ms. 39 de la Real Academia de la Historia de Madrid, que sembla que fou un manuscrit del sud de la Gàl·lia. Vegeu O. GILARRONDO, «Relaciones culturales entre Navarra y el sur de Francia en el siglo XI: las fábulas del manuscrito Madrid RAH 39», *Príncipe de Viana*, núm. 243 (2008), p. 239-260. Per a l'edició i nous testimonis d'aquest text, vegeu J.-C. MARTÍN, «La *Notitia apostolorum et martyrum* (CPL 2046B): edición crítica y revisión de su transmisión manuscrita», a *Otium cum dignitate: Estudios en homenaje al profesor José Javier Iso Echegoyen*, Saragossa: Universitat de Saragossa 2013, p. 545-553.

Res d'estrany no té, doncs, que el *Breuiarium apostolorum* també circulés per terres catalanes en còpies manuscrites com les suara adduïdes. Però a les nostres biblioteques i arxius també hom custodia, si més no, un parell de nous testimonis d'aquest breu text, que han passat desapercebuts fins ara. No es tracta, però, de productes d'origen autòcton, sinó que, probablement, foren copiats a la Gàl·lia: el primer segurament en algun centre de Septimània o proper a aquesta regió i l'altre més al nord. Vegem-los.

El més antic dels dos és un simple retall de foli que en el seu dia fou reaprofitat com a matèria de farciment d'una de les cobertes del ms. 120 de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, tan ric en fragments de còdexs de pergami i restes de documents en paper,¹⁷ i el més recent és un afegit textual que hom troba en els primers folis d'un manuscrit horacià ara a la Biblioteca de Catalunya, el ms. 1845.

El primer d'aquests dos nous testimonis és un ms. s/n de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i forma part, *una tradita*, com acabo de dir, d'una petita col·lecció de fragments reutilitzats per a farcir una coberta de l'esmentat ms. 120, que transmet unes *XL homiliae in euangelia*, de sant Gregori, en escriptura uncial del segle VIII.¹⁸ Un altre d'aquests fragments codicològics de farcit és, justament, un glossari de termes explicatius de la regla de sant Benet, el text qual devia cloure en apèndix.¹⁹ Però, malgrat que alguns *breuiaria apostolorum* estaven copiats a continuació de la regla benedictina, com al Sankt Gallen, Stiftsbibliothek n. 914 (s. VIII-IX), o al Trèveris, Stadtbibliothek n. 1245 (s. IX), i potser també a l'Angers, Bibliothèque Municipale n. 301 (292) (s. X), no crec que un fragment i l'altre de la catedral de Barcelona formessin part d'un mateix còdex, perquè ni l'escriptura (quasi coetània, però) ni el format no són idèntics. Amb tot, potser sí que procedien d'una mateixa biblioteca, car ambdós exemplars

17. Vegeu la relació completa d'aquests fragments a A. M. MUNDÓ. «Comment reconnaître la provenance de certains fragments de manuscrits détachés de reliures», *Codices Manuscripti*, núm. 11 (1985), p. 121. Aquí Mundó esmenta només quatre fragments en pergami, encara que un d'ells, el corresponent a l'Isaïes en escriptura uncial del segle V, s'hagi conservat en dos folis i restes d'un tercer. Amb tot, en un rebut signat per mossèn J. Mas el 16 de juliol de 1928, actualment conservat a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, en l'anomenada «Capsa dels papirs», hom parla de cinc fragments de pergami, la qual cosa significaria que ens en manca un per identificar.
18. Tots es conserven, sense signatura pròpia, a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, a l'anomenada «Capsa dels papirs».
19. D'aquest fragment de glossari en concret, me n'ocupo a J. ALTURO «El glossari in *Regulam Sancti Benedicti* de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona» *Studia Monastica*, vol. 37, núm. 2 (1995), p. 271-277.

semblen tenir un idèntic origen, situable al sud de la Gàllia, probablement a Septimània.

Les actuals característiques formals d'aquesta resta de foli, d'aspecte quadrat, són les següents: 130 mm d'alt x 133 mm d'ample. Sense marge superior; marge inferior de 42 mm; marge exterior de 42 mm; marge interior de 25 mm; el que dóna una caixa d'escriptura actual de 88 mm d'alt x 66 mm d'ample i una caixa original deduïble d'entorn de 117 mm x 66 mm, cosa que permet de conjecturar, així mateix, una pàgina total d'uns 185 mm x 135 mm; per tant, devia tractar-se d'un còdex de mides petites. Línies directrius de l'escriptura, marcades a punta seca i a penes perceptibles, a una separació de 10 mm. Lletres de 2 mm d'alçada; lletres amb astes inferiors de 6 mm i superiors de 6 a 8 mm, però amb predomini dels 6 mm. Caplletres de 28-29 mm. Pergamí més aviat fi, restaurat i amb alguns forats naturals d'origen.

Pel que respecta a la calligrafia, es tracta d'una escriptura minúscula carolina de bona qualitat, la qual cosa fa pensar que, en aquest cas, el text no té la categoria de simple additament ocasional per aprofitar un espai lliure d'un còdex, sinó que fou copiat de propòsit des d'un primer moment; abonen aquesta hipòtesi la presència també de les notables caplletres amb què s'inicia el nom dels apòstols i l'ús d'algunes majúscules, també de bona execució, en mots com *IAN(uarii)*, o *NAT(alis)*, o *NAT(a-licia)*. L'escriptura presenta reminiscències de particularitats pròpies de la precarolina, característiques, al meu parer, tant de la merovingia com de la visigòtica.²⁰ Així, hom hi observa, a més dels enllaços comuns en l'escriptura carolina, com «ct» (*dilectus*), «et» (*et*), «st» (*euangelista, est*), per bé que no sempre «st» apareix enllaçat (*Astragis*), d'altres que ja no són propis de la carolina perfectament formada, com «en» (*nomen*), «fi» (*filius*), «li» (*filius, publicano*) i potser «ei» (*Zebedei*). També hi constatem la presència de erres punxegudes (*praedicatus, regis*) i l'ús del diftong «ae» (*Asiae*), però no sempre (*Armenie*). Com a indicatiu de més antiguitat, cal notar també que «interpretatur» s'escriu sempre amb el preverbi separat: «inter pretatur». Les caplletres només s'usen per a la inicial del nom de cada apòstol. Per tot plegat, una datació situable a final del segle IX no sembla desencaminada.

20. Pensa només en la merovingia C. U. CLARK, *Collectanea Hispanica*, París, Champion 1920, p. 124-127, i en la visigòtica, A. M. MUNDÓ, «Comment reconnaître la provenance...», p. 121.

En dono a continuació la transcripció.²¹ Hom llegeix al recto:

4. [...] in Achaia Marmarica VIII kalendas Augusti.

5. Iohannes, qui interpretatur gratia Dei, apostolus et euangelista, filius Zebedei, frater Iacobi, dilectus Domini. *Praedicatur* Asiae et in Effeso VI kalendas Ianuarii *natalis eius*; alii <dormitionem> eius VIII kalendas Iulii *dicuntur*, quando natiuitas sancti Iohannis Baptist[...].

6. Thomas, qui interpretatur abissus, Didismus, hoc est Christi similis [...].

I al verso:

9. Bartholomeus, apostolus, nomen ex [...] suscepit et interpretatur filius [...] aquas [...] ultimum [...]ris Armenie urbe, uiuens a barbaris [...]que per iussum regis Astragis decol[...] conditus VIII kalendas Septembris.

10. M<ateus>, apostolus et euangelista, [...] trib[...] Leui [...] publicano a Christo electus [...]uid[...] euangelizauit, postmodum [...].

Des del punt de vista textual, deixant de banda les simples variants ortogràfiques (*Zebedei*, *Effeso*, *abissus*, *Didismus*, *Bartholomeus*, *Armenie*, *Mateus*), el fragment de la catedral de Barcelona, atesa la brevetat del text que ha quedat i del poc que hom pot llegir, presenta molt poques variants textuais. Simplement hom constata en l'explicació de sant Joan «natalis eius» en comptes de «sepultus est». Aquesta variant és present també als manuscrits B, F, G, I, K, M, O, P, S i X. És clar que, com que al nostre manuscrit el mot principal apareix abreujat «nat», aquesta abreviatura també podria correspondre a «natalicia», i llavors coincidiria amb els manuscrits E i H. Però, en la mesura que la segona variant, «dicuntur», agermana el nostre còdex amb C, D, F, N i R, partint només de les escasses dades de què disposem, hem de concloure una relació entre el fragment de la catedral de Barcelona i F, és a dir, el Berlín, Deutsche Staatsbibliothek n. 105, dels segles VIII-IX, que és un sacramentari.

Pel que fa al manuscrit de la Biblioteca de Catalunya, el ms. 1845, que transmet els *Carmina* d'Horaci, cal dir que procedeix d'un donatiu de San-

21. En la transcripció interpretativa que faig del text d'aquests dos còdexs – que no edició crítica del text en general – tinc en compte, lògicament, l'edició de J. CARRACEDO, però, com el lector interessat veurà, en més d'una ocasió, m'aparto de les seves propostes de puntuació i em mantinc més fidel a les que presenten els manuscrits, però tampoc sempre. I escric en cursiva les lectures discordants que els nostres còdexs ofereixen respecte de l'edició de Carracedo. Numero també cada entrada d'acord amb l'ordre original.

tiago Espona i Brunet,²² i, prèviament, de la biblioteca del marquès de Barberà i de la Manresana, però, com ja he avançat, el seu origen no és català, sinó probablement francès, encara que pugui procedir de Santa Maria de Ripoll o de Sant Salvador de Breda, car l'enquadernació antiga, però no original, que el protegeix fa servir com a reforç un document que es refereix a aquests dos monestirs. Es tracta d'un còdex també petit, de 250 x 175 mm, amb algunes miniatures i força caplletres, escrit en una minúscula carolina de final del segle XII i, en tot cas, posterior a l'any 1180, segons el que permet de deduir l'esment del rei de França Felip l'Hermós dins una *Genealogia regum Francorum* incorporada en els fulls preliminars, gairebé a continuació del nostre text, al fol. 6r.²³

El text que ofereix, d'altra banda, és aquest:

1. Simon, qui interpretatur oboediens, Petrus agnoscens, filius Iohannis, frater Andreae, dicitur ortus uico Bethsaida *prouintia* Galileae. Qui propter Simonem magum, licet Dei occulto nutu, Romam peruenit ibique *predicatis* euangelium xx et v *annis* eiusdem urbis tenuit pontificatum. Sexto autem et xxxmo anno post passionem Domini sub Nerone *Cesari*, ut uoluit, cruce suspensus est; cuius natalicium III kalendas Iulii celebratur.

2. Paulus, qui interpretatur pius, ortus ex tribu Beniamin, apostolus gentium. Hic secundo post ascensionem Domini anno baptizatus et sub Nerone Rome *oeodem* die, quo et Petrus capite *truncatur* ibique sepultus est.

3. Andreas, qui interpretatur uirilis uel decorus, frater Petri. Hic *predicauit* Siciam et Achaiam, ibique in ciuitate Patras cruce suspensus occubuit II kalendas Decembris.

4. Iacobus, qui interpretatur supplantator, filius *Zebei et* frater Iohannis. Hic Ispaniae et occidentalia loca *predicauit* et sub Herode gladio cesus occubuit sepultusque est in Achaia Marmarica VIII kalendas Augusti.

5. Iohannes, qui interpretatur *Dei* apostolus et euangelista, filius Zebedei, frater Iacobi, dilectus Domini. *Predicator* Asiae et *Epheso* VI kalendas Ianuarii *natalis eius*; alii dormitionem eius VIII kalendas Iulii dicunt.

6. Thomas, qui interpretatur abissus, Didimus, hoc est *similis Christo*. Hic Parthis et Medis *predicauit dicatis* orientalem, ibique euangelium predicauit. Lancea enim ibi transfixus occubuit in Calaminice, *ciuitate Indie*, ibique sepultus est XII kalendas Ianuarii.

22. *Inventario de la colección de libros donada por D. Santiago Espona y Brunet*, Barcelona, Biblioteca Central, 1960, p. 11, amb reproducció a la làmina 1.

23. Com que d'aquest manuscrit penso ocupar-me'n en una ocasió propera, deixo per a aleshores una descripció codicogràfica completa.

7. Philippus, qui interpretatur ós lampadis, a Bethsaida ciuitate ortus, unde et Petrus. Gallis predicauit Christum, deinde *Iruerapoli* Frigiae prouintiae crucifixus et lapidatus obiit, ibique cum filiabus suis quiescit. *Natalicium eius kalendas Mai* celebratur.

8. Iacobus, frater Domini, Ierusalimorum primus episcopus. Hic dum *Christum Ierusalem* Dei filium predicaret, de templo a Iudeis *preciputatus lapidibus* opprimitur, ibique iuxta templum humatur. Eius natalicium *kalendas Mai* et ordinatio *vi kalendas Ianuarii* celebratur.

9. Bartholomeus, apostolus, nomen ex Sira lingua suscepit. Interpretatur filius suspendentis. Liconiam predicauit; ad ultimum in Albano, maioris Armeniae urbe, uiuens a barbaris decoriatus atque per iussum regis Astragis decollatus *sic terrae est conditus viii kalendas Sertember*.

10. Matheus, apostolus et euangelista, qui interpretatur donatus. Hic etiam ex tribu sua Leui sumpsit cognomen. Ex *pliblicano* a Christo electus, primum quidem in Iudea euangelizauit, postmodum in Macedonia et passus in Persida requiescit in montibus *Portorum xi kalendas October*.

11. Simon Zelotes, qui interpretatur zelus. Hic *primo* dictus est Chananeus zelo Dei feruens; par in cognomento Petri et similis in honore. Hic accepit Egipti principatum et post Iacobum Iustum cathedram dicitur tenuisse Ierusalimorum. Et post annos *cxx* meruit sub Adriano per crucem sustinere martirium passionis. Iacet in *Portofo*. Eius *natalis* celebratur *v kalendas Nouembris*.

12. Iudas, qui interpretatur confessor, frater Iacobi. In *Niesopotamia* atque in interioribus Ponti predicauit. Sepultus est in *Nerito* Armenie urbe; cuius festiuitas celebratur *v kalendas Nouembris*.

13. Mathias, de *lxx* discipulis unus et pro Iuda Scarioth *xiiii*mus inter apostolos subrogatus, electus *forte* et solus sine cognomento, cui datur euangelii predicatio in Iudea.

Des del punt de vista textual, el nostre manuscrit, descartades també aquí les simples variants ortogràfiques (*Ierusalem, Siciam, Indie, Iudeis, Bartholomeus, Sira, Liconiam, Matheus, Iudea, Egipti, Ierusalimorum, martirium, Armenie*), presenta, com és normal, lectures coincidents amb alguns manuscrits i lectures que, ara com ara, semblen pròpies d'ell. En l'apartat 1, la lectura *prouintia* és comuna també a B, D, E, F, G, H, I, K, L, N, O, P i Z, i *annis* coincideix amb V i X. En 3, el numeral *II* és comú amb O, Q, R, T, X, Y i Z. En 4, *predicauit* és comú amb M, O, Q, S, V, X i Z. En 5, *Predicator* és comú amb E, H, K, O, P, R i Y; *Epheso*, amb B, V, X i Y; *natalis eius*, amb B, F, G, I, K, M, O, P, S i X, i l'omissió de *quando* fins a *celebratur*, amb Q. En 6, *similis Christo* és comú amb Y; *predicauit*, amb O, Q i V; *ciuitate Indie*, amb X, i l'omissió *in honore*, amb B, T, Y i Z. En 8, l'omissió de *-que* en *lapidibus* és comuna amb Q, i l'addició *kalendas Mai*, amb B, E, F, L, M, O i S. En 9,

l'omissió de *et* després de *suscepit* és comuna amb B, Y i Z, i *conditus est*, amb Y. En 10, *Portorum* és comú amb B, C, D, E, F, I, K, L, M, N, Q i S. En 11, *primo* és comú amb M i S i *Portofofo*, amb B, Cp.c., D, F, G, I, K, L, M, O, P, R, V, X i Z. En 12, *Nerito* és comú amb B, D, E, F, G, I, K, L, N, P, Q, T, V i X.

D'altra banda, com a variants pròpies, observem les següents: *predicatis* i *Cesari* (en 1); *truncatur* (en 2); l'omissió de *gratia* (en 5); *dicatis* i l'omissió de *plagam* (en 6); *Iruerapoli* i *Natalicium eius* (en 7); *Christum Ireusalem* i *celebratur* (en 8); l'omissió d'*aquas* i la de *-que* en *sicque*, així com també la grafia *Sertember* (en 9); *October* (en 10); *natalis* (en 11); *Niesopotamia* (en 12), i *forte* (en 13). Són simples errors de transcripció sense més importància la diplografia *oeodem* (en 2); l'haplografia *Zebei* (en 4), i les assimilacions *preciputatus* (en 8) i *pliblicano* (en 10). Remarquem, finalment, que el monosíl·lab *ós* (en 7) duu accent diacrític, i que *unde et Petrus* (en 7) no va seguit de cap indicació de pausa.

Per tant, hom diria que hi ha una proximitat de parentiu més gran entre el nostre manuscrit i B, és a dir, el París, Bibliothèque Nationale, lat. 12048, un sacramentari de la segona meitat del segle VIII i originari de la regió de Meaux, segons l'opinió de Gaiffier.²⁴ El nostre manuscrit coincideix amb aquest en nou lectures i, entre aquestes, dues omissions i una addició, la qual cosa encara resulta més significativa.²⁵ Seria, doncs, l'actual còdex de la Biblioteca de Catalunya, procedent de Ripoll o de Breda, i copiat, com hem dit, cap al 1180, originari d'algun centre eclesiàstic de la regió de Meaux? És una possibilitat.²⁶

24. B. de GAIFFIER, «Le Breuiarium apostolorum...», p. 93.

25. L'actual ms. Barcelona, Biblioteca Universitària 574, el còdex Z, del segle XIV, presenta també sis coincidències amb el nostre, entre les quals hi ha dues omissions, la qual cosa sembla indicar que Z seguí en la còpia un model del nord de la Gàl·lia.

26. És clar que, per a arribar a conclusions més segures per tal de posar en relació genètica els diversos manuscrits, caldria tenir-los presents tots i tenir en compte que un còdex no sol ésser el transmissor d'un text, sinó de diversos estadis d'un text, car en la seva confecció podien intervenir diferents amanuenses i correctors, i els lectors també solien introduir-hi modificacions. Tot això sense tenir en compte que, sovint, les còpies dels escribes eren més edicions crítiques que no pas simples transcripcions mecàniques al peu de la lletra, car freqüentment actuaven com els moderns filòlegs i editors, és a dir, *ope codicum*, quan disposaven de diversos exemplars com a model de còpia, o *ope ingenii*, quan tenien una bona formació cultural.

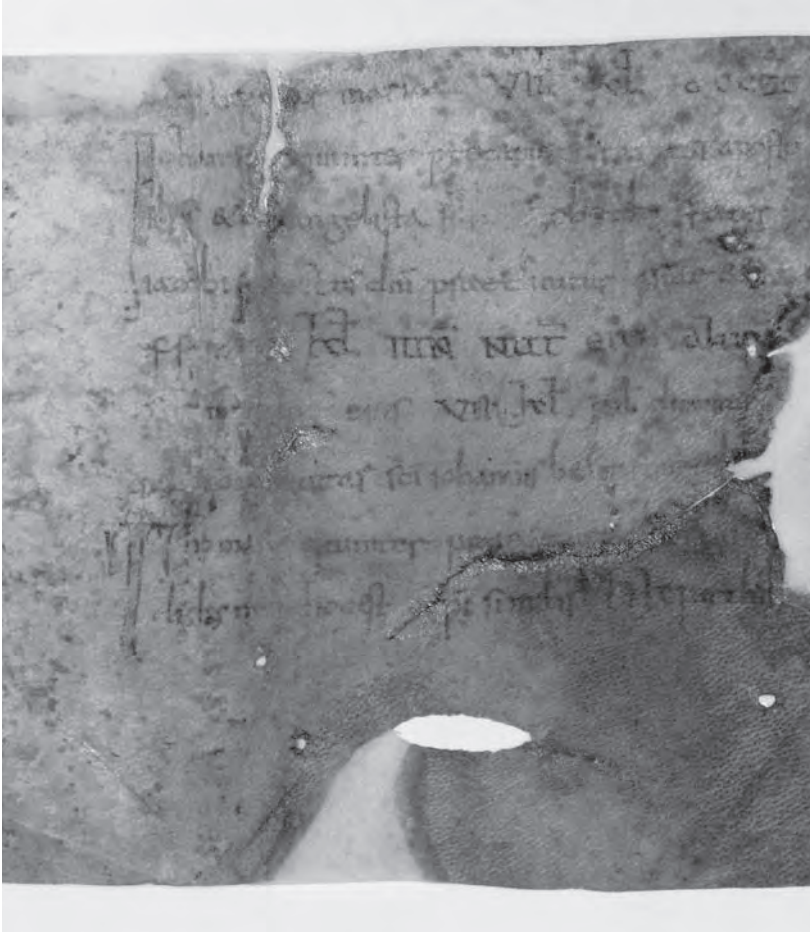


Fig. 1: Barcelona, Arxiu de la Catedral ms. s/n, recto.



Fig. 2: Barcelona, Arxiu de la Catedral ms. s/n, verso.

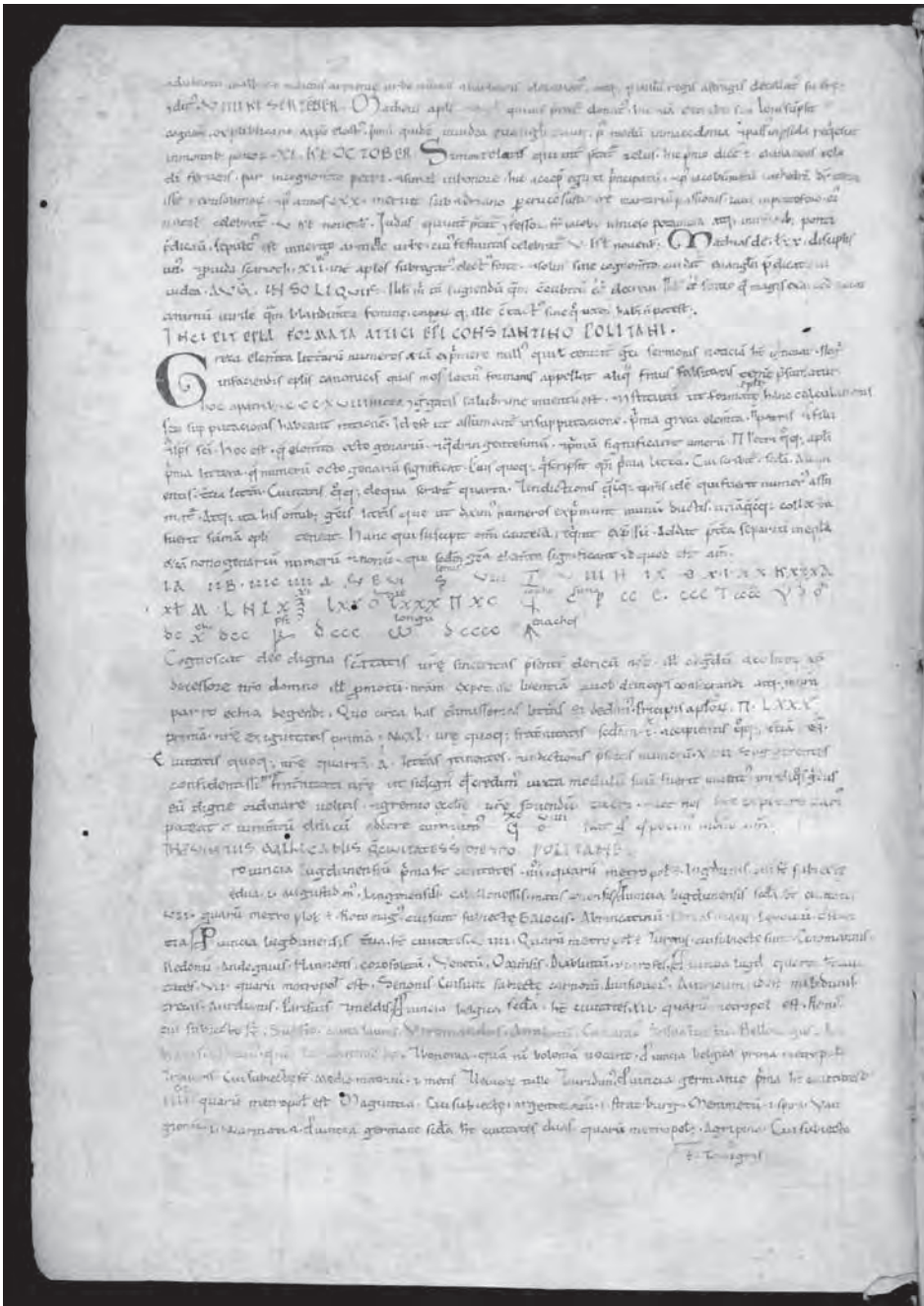


Fig. 4: Barcelona, Biblioteca de Catalunya ms. 1845, fol. 5v.